

Світлана Стадник,
м. Коломия, Україна

УДК 373.3/.5.015.311:111.852:745/749

ПЕДАГОГІЧНА СИСТЕМА ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ ІНІЦІАТИВИ УЧНЯ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО ПИСАНКОВОГО РОЗПИСУ

В статті представлено педагогічну систему формування творчої ініціативи школяра в процесі вивчення мистецтва художньої росписи яєць. Розглядаються етапи проектування системи, використані при формуванні даної. Охарактеризовані структурні компоненти запропонованої системи. Розкриваються педагогічні принципи, які є основою для реалізації педагогічних умов. Виділені основні педагогічні умови, що сприяють ефективному формуванню творчої ініціативи школяра. Значущу увагу приділено проектуванню індивідуальної художньо-творчої траєкторії учня. Процес формування творчої ініціативи учня представлено в трьох етапах: цільового, організаційно-діяльного, результативного. В статті представлено візуальне зображення моделі запропонованої системи.

Ключові слова: творча ініціатива, система, школяр, мистецтво художньої росписі яєць, народне мистецтво.

In this article the pedagogical system of child's creative initiative formation in the process of investigation of painting on eggs is presented. The stages of system projecting during this process are reviewed. The structural components of proposed system are characterized. The background for realization of pedagogical principles and conditions are explained. The main pedagogical conditions promoting an effective formation of school-child's creative initiative are underlined. The main attention is paid to projecting the school child's individual creative trajectory. The process of creative initiative's formation is represented by three stages: 1) targeted, 2) organizational and actionable and 3) resultative. The visual image of proposed system model is analyzed.

Key words: creative initiative, system, school child, the art of painting on Easter eggs, folk art..

Національна культура супроводжує життя кожної людини. Більшою, чи меншою мірою, але вона є тим духовним середовищем, у якому формуються світогляд, естетичні ідеали, моральні цінності й трудові якості особистості.

У Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті підкреслюється, що освіта України ґрунтується на культурно-історичних цінностях українського народу, його традиціях і духовності.

Велику роль у впровадженні в життя основних положень доктрини мають відігравати заняття різними видами декоративно-ужиткового мистецтва, які поєднують у собі промислові технології й ручну працю. До того ж вони стимулюють духовний, фізичний і розумовий розвиток учнів, виховують у них художній смак, підвищують зацікавленість національною історією та культурою.

Переконаність у цілковитій обґрунтованості й високій результативності нової педагогічної парадигми сприяла пошуку шляхів удосконалення трудового навчання і виховання учнів на основі національних культурних традицій. Аналіз змісту шкільних програм і підручників, вивчення науково-педагогічних, методичних та публіцистичних джерел, нарешті, власний досвід педагогічної діяльності доводять, що головною лінією у створенні національно орієнтованої системи трудової підготовки учнів є залучення їх до занять народними ремеслами і декоративно-ужитковим мистецтвом.

Особливе місце в національній культурі займає писанкарство як вид декоративно-ужиткового мистецтва. Цей вид мистецтва має велике навчальне й виховне значення і не потребує використання спеціального обладнання і може вивчатися в кожній школі і позашкільному навчальному закладі.

Сьогодні різні аспекти національно орієнтованого виховання плідно розвивають М. Антоненко, Ю. Бондаренко, О. Вишневецький, Л. Глазунова, М. Дмитренко, В. Довбищенко,

О. Дорошенко, П. Ігнатенко, О. Ковальчук, Ю. Коломієць, О. Красовська, В. Мусієнко, Л. Новак, С. Павх, Є. Пасічник, О. Пащук-Трач, Ю. Руденко, М. Стельмахович, А. Терещук, С. Чебоненко та інші. Існує чимало досліджень, присвячених проблемам підготовки вчителя трудового навчання, зокрема, Н. Знамеровської, Н. Кардаш, А. Касперського, М. Корця, В. Кузьменка, Є. Кулика, В. Курок, З. Кучер, Г. Мамус, С. Павх, В. Сидоренка, О. Сидоренка, Д. Тхоржевського та інших. Питання методики писанкового розпису досліджується у працях Л. Гриценко, Г. Кисіль, О. Кисіль, Ю. Сліпич, В. Титаренко та ін.

Мета статті: подати процес формування творчої ініціативи учня у процесі вивчення писанкового розпису у вигляді системи.

Дослідження процесу формування творчої ініціативи учня у процесі вивчення українського писанкового розпису здійснюється на основі системного підходу. У науковій літературі цей підхід розглядається, як напрям методології наукового пізнання і практики, в основі якого лежить вивчення об'єктів як систем, дослідження внутрішніх і зовнішніх системних властивостей та зв'язків, що зумовлюють цілісність об'єкту, його стійкість, внутрішню організацію та функціонування, як певного цілого, а також вивчення багатовимірності й ієрархічності, коли цілісний об'єкт розглядається як частина або елемент системи вищого порядку [1]. Інструментом системного підходу є системний аналіз, під яким розуміють науковий метод пізнання, сукупність методологічних засобів, що дозволяють здійснювати послідовні дії з установлення структурних зв'язків між змінними або елементами досліджуваної системи [2].

Розглянемо етапи проектування системи, що були використані при створенні системи формування творчої ініціативи учня у процесі вивчення українського писанкового розпису.

Перший етап – аналіз системи. Дії, що містить цей етап, спрямовані на вивчення об'єкту дослідження та завершуються отриманням когнітивної моделі цього процесу. Основний зміст діяльності на цьому етапі: вичленення системи з середовища; формулювання мети та завдань, які зумовлюють новий ракурс її функціонування; представлення системи у вигляді сукупності компонентів; розгляд кожного компонента та зв'язків між ними.

Другий етап – компонування (синтез) системи. Він полягає у виборі методологічних положень, завдяки яким процес проектування системи набуває необхідної єдності і цілісності в отриманні субмоделей окремих компонентів, формалізацію зв'язків між ними, а також здійснює послідовний перехід від цих компонентів до цілісної системи проектного процесу.

Третій етап – перевірка адекватності системи. Основна мета етапу – забезпечення адекватності досліджуваної системи у досягненні необхідної точності опису процесу формування творчої ініціативи учня зі заданими нами умовами її ефективного функціонування. У нашому дослідженні цей етап пов'язано з експериментальною перевіркою розробленої системи формування творчої ініціативи учнів основної школи у процесі вивчення українського писанкового розпису на уроках трудового навчання.

Будь-які процеси, пов'язані з навчанням, вихованням і розвитком, розглядаються як цілісні педагогічні системи. У зв'язку з цим система формування творчої ініціативи учня буде представлена як педагогічна.

Педагогічна система формування творчої ініціативи учня в художньо-трудої діяльності містить такі структурні компоненти: 1) педагогічну мету, що передбачає формування творчої ініціативи учня в художньо-трудої діяльності; 2) зміст художньо-трудої діяльності; 3) комплекс педагогічних умов; 4) учнів – як суб'єктів формування творчої ініціативи та процесу співтворчості; 5) вчителя технологій – як суб'єкта управління процесом формування творчої ініціативи учнів.

Педагогічна мета досліджуваної системи – це формування творчої ініціативи учня, а перспективною особистісно значущою метою – формування в учня ціннісної орієнтації на саморозвиток цієї особистісної якості (властивості).

Ураховуючи сучасні ідеї проектування трикомпонентної моделі цілей будь-якої педагогічної системи, нами також виділена оперативна мета, яка за змістом є декомпозицією конкретної і перспективної мети та містить комплекс основних і проміжних підцілей.

Для підвищення гнучкості та варіативності процесу формування творчої ініціативи учня, а також покращення керованості системи в цілому необхідно визначити педагогічні принципи, що відповідають меті проєктованої системи, а також обґрунтувати комплекс педагогічних умов, що забезпечать ефективну реалізацію цих принципів.

З педагогічних принципів, на базі яких реалізовуватимуться педагогічні умови, що забезпечують ефективність і динамізм досліджуваного процесу, виділяємо принципи культуровідповідності, суб'єктності, оптимістичної гіпотези, співпраці, самовдосконалення, самореалізації у творчості, готовності до відповідальних дій, рефлексивного діалогу.

Принцип культуровідповідності проявляється у відношенні до учня як до вільної цілісної особистості, здатної в міру культурного розвитку до самостійного вибору цінностей, самовизначенню у світі культури та до творчої самореалізації.

Опора на *принцип суб'єктивності* у процесі формування творчої ініціативи учня означає визнання його активним суб'єктом навчально-виховного процесу, вищим показником ефективності якого є формування суб'єктних якостей і властивостей особистості. Педагог виходить з того, що у кожної дитини є свій особистий сенс, особиста значущість учіння, виходячи з цього він управляє процесом відповідно до зростаючих потреб учня, «тобто з позиції самої дитини, її інтересів» [3].

Принцип оптимістичної гіпотези реалізується завдяки невичерпній вірі вчителя в «добре начало» кожного учня, наданню допомоги в усвідомленні себе творчою особистістю, власній значущості, розвитку впевненості, самоповаги та самостійності.

Принцип співпраці враховує взаємодію вчителя з учнями, сприяє їхньому розвитку, як суб'єктів діяльності, та становленню активної життєвої позиції вихованців в цілому.

Принцип самовдосконалення передбачає підтримку прагнення учня до вдосконалення особистісних якостей і властивостей, створення умови для його самодіяльності: вивчення інтересів і схильностей, включення в значущу діяльність, пошук причин й утруднень.

Принцип самореалізації в творчості передбачає опору на учнівську творчість: розвиток самосвідомості; прагнення до відкриття невідомого; вміння бачити проблему; самостійність в пошуку її розв'язання; створення, у процесі руху до мети, суб'єктивно або об'єктивно нового продукту.

Принцип готовності до відповідальних дій визначає роботу вчителя зі створення таких умов, за яких будь-яка діяльність учнів розглядається як самостійний крок, відповідальність перед культурою, цивілізацією і самим собою, за місце в цій культурі. Принцип передбачає також знання кожним учнем власних конкретних обов'язків, позитивне відношення до них, реалізацію обов'язків в діях.

Принцип рефлексивного діалогу дозволяє використовувати особистісно-смыслову позицію учня шляхом включення механізмів самопізнання (самоаналізу, самооцінки), самоуправління; він є основою розвитку суб'єктності та самовдосконалення. Таким чином, створюється особистісна система формування творчої ініціативи учнів, коли першочерговою стає внутрішньо спонукальна самостійна діяльність.

Окреслені педагогічні принципи є науковим забезпеченням процесу формування творчої ініціативи учнів, практична реалізація яких здійснюється на основі певних педагогічних умов. До педагогічних належать умови, що свідомо створюються у навчально-виховному процесі та які повинні забезпечити більш ефективне формування і перебіг цього процесу.

Поняття «педагогічні умови» визначається як сукупність об'єктивних можливостей змісту навчання, методів, організаційних форм і матеріальних ресурсів, що забезпечують успішність досягнення поставленого завдання [7].

У художньо-трудовій діяльності вважається неправомірним зводити педагогічні умови лише до обставин, середовища, сукупності об'єктів, адже формування ініціативи є процесом, який поєднує суб'єктивне й об'єктивне, внутрішнє і зовнішнє, сутність та явища, можливе і належне. Тому умова – «це не лише те, що впливає на речі, а й без чого не може бути речі як такої, яка служить передумовою, підґрунтям їй виникнення» [6].

Серед педагогічних умов, що сприяють ефективному формуванню самостійності, відповідальності, ініціативності, виділяють такі:

- наявність спеціального педагогічно-організованого творчого середовища;
- усвідомлення характеру діяльності та прийняття її мети учнями;
- підвищення рівня самостійності учня в цій діяльності, що досягатиметься постановкою навчальних проблем творчого характеру;
- стимуляція в учнів інтересу до набуття різних способів діяльності, передовсім творчих.

Стосовно першої умови, щоб стимулювати творчу ініціативу школяра важливо мати справу з емоційним змістом художньо-трудої діяльності, тому основою конструювання емоційно-педагогічних ситуацій став принцип емоційної насиченості змісту педагогічної взаємодії, що забезпечує набуття вчителем технологій та учнями певного емоційного тону у здійсненні творчої художньо-трудої діяльності, дозволяє досягти кращих результатів у творчості, викликає прагнення тішити один одного успіхами, сприяє встановленню довірливих міжособистісних відносин, зберігає високу мотивацію творчих досягнень впродовж достатньо тривалого часу.

Головними рисами, що властиві емоційно-педагогічним ситуаціям є: 1) вільна діяльність, що здійснюється за бажанням учня, заради задоволення безпосередньо від процесу творчості; 2) творчий, імпровізаційний, активний характер цієї діяльності; 3) змагальність, емоційна піднесеність або напруга; 4) наявність чітко поставленої творчої мети та прогнозованого результату творчої художньо-трудої діяльності.

В основу проектування системи емоційно-педагогічних ситуацій покладена класифікація емоцій, запропонована К. Ізардом [4], що дозволило виділити та умовно назвати такі три типи емоційно-педагогічних ситуацій: ситуації занурення в культурно-історичне середовище; співтворчої взаємодії, свободи творчої дії.

Важливим для формування творчої ініціативи учня в художньо-трудої діяльності є його здатність рефлексувати. Цьому сприяє механізм особистісної рефлексії, що дозволяє учневі виступати не лише дослідником потенційних здібностей і можливостей, а й відчувати себе творцем, що змінює межі сформованості власної творчої ініціативи. Особистісна рефлексія забезпечує учню осмислення через самоаналіз і самооцінку образів на кшталт «Я і творча ініціатива», «Я в творчій художньо-трудої діяльності», «Я зараз», «Я в майбутньому» та побудову власної «Я – концепції» у формуванні творчої ініціативи. Значущість рефлексії для процесу творчості у галузі писанкового розпису зумовила необхідність реалізації другої педагогічної умови.

Проектування індивідуальної творчої художньо-трудої траєкторії є третьою педагогічною умовою.

Нині в галузі освіти намітилися дві тенденції до проектування: одна пов'язана з високою вибірковістю у просуванні людини різними освітніми маршрутам (вибірковість регулюється різними засобами відбору – тестами, іспитами, творчими конкурсами тощо); друга – максимальна відкритість освіти. У цьому випадку освітня система зорієнтована на особистісні потреби, тому при відкритості освіти суб'єкт навчання змушений адаптуватися до наявних умов, а умови – проектуватися з орієнтацією на особливості розвитку цього суб'єкта [5].

У дослідженні теоретичним підґрунтям проектування індивідуальної творчої художньо-трудої траєкторії школяра стали такі концептуальні положення: 1) визнання учня головним суб'єктом процесу навчання творчості; 2) розвиток індивідуальних творчих здібностей, умінь і навичок учня; 3) визначення засобів, що забезпечують реалізацію поставленої мети за допомогою виявлення і структурування суб'єктного досвіду учня та його спрямованого розвитку у процесі творчої художньо-трудої діяльності. Реалізація системи творчої художньо-трудої підготовки на уроках трудового навчання можлива за таких умов: 1) спрямування цього процесу на розвиток індивідуальності, становлення творчих здібностей учня; 2) визначення характеру взаємовідносин основних учасників творчого процесу – вчителя технологій та

учнів; 3) обґрунтування критеріїв ефективності формування творчої ініціативи учня в творчій художньо-трудовій діяльності.

Народне декоративне мистецтво розкріпає, допомагає краще розкрити індивідуальність учня, тому більш продуктивним стилем технологій взаємовідносин між учителем та учнем є співпраця, співтворчість і співпереживання, коли один набагато досвідченіший, ніж інший. Разом з тим, у процесі занять учитель, як ведучий суб'єкт освітнього процесу, безумовно, спрямовує веденого (учня) за певною траєкторією, роблячи це максимально тактовно, акуратно і непомітно. З погляду індивідуалізації та диференціації у процесі занять культивуються в основному групові й індивідуальні форми навчальної взаємодії. Особистісно зорієнтована технологія навчання і виховання учнів в творчій художньо-трудовій діяльності передбачає застосування: 1) методу навчання у співпраці (внутрішня диференціація, використання відповідних технологій на уроці трудового навчання); 2) методу проектів (творче, інтегроване застосування знань для розв'язання проблем творчого характеру); 3) різномірного навчання (зовнішня диференціація за індивідуальними здібностями); 4) використання самостійних форм творчості тощо. Ця специфіка творчої художньо-трудової діяльності учнів стала причиною народження ідеї проектування і реалізації індивідуальної творчої художньо-трудової траєкторії як педагогічної умови формування творчої ініціативи учня.

Творча художньо-трудова траєкторія – це активна діяльність, перехід зовнішньої діяльності через спостереження, вивчення традиційної символіки писанок, начерки реальних і стилізацію природних образів та ін. у внутрішню, коли в дію вступає фантазія, уява, мисленнєвий процес створення нових знаків-символів, орнаментальних композицій тощо. При засвоєнні нової інформації учень ніби пропускає її крізь індивідуальний досвід і перетворює на індивідуальне знання.

Під час роботи над орнаментальними композиціями для воскового розпису писанок учні відвертіші та глибші при індивідуальному сприйнятті побаченого і почутого, натомість колективний вплив часто заважає самостійному обдумуванню, фантазуванню. У зв'язку з цим перед вчителем постає завдання створити такі умови, щоб кожен учень отримав можливість самостійного усвідомлення проблеми, сприйняття та пошуку засобів розв'язання, незважаючи на присутність і вплив своїх однокласників. З іншого боку, вчитель технологій, повідомляючи навчальну інформацію, також виражає ставлення до її змісту, використовуючи власний суб'єктний досвід. Відбувається своєрідне поєднання, узгодження двох носіїв знань – учня та вчителя.

Проведений аналіз проектування творчої художньо-трудової траєкторії (індивідуальної освітньої програми) учня дозволяє виділити деякі її сутнісні характеристики: 1) незвичність предмета викладання у межах трудового навчання – народного декоративного мистецтва (зокрема, українського писанкового розпису), що передбачає виявлення відкритих позитивних емоцій учнів, переживань і вражень, пошук творчого підходу до розв'язання навчального завдання, проблемної ситуації; це вимагає постійної готовності до переоцінки вартостей традиційної народної культури в сучасних умовах, а у зв'язку з цим – удосконалення змісту, форм, методів, технологій та засобів їх реалізації; 2) незвичність головного суб'єкта взаємодії – учня зі зростаючим інтересом до власної особистості та ролі у творчому процесі; учням необхідно накопичити достатній художньо-трудова досвід, а вчителю – постійно стимулювати у вихованців інтерес і потребу постійного контакту з високохудожніми творами народного мистецтва, формувати стійку систему емоційно-ціннісних відносин до традиційного і сучасного декоративного мистецтва, розвивати особистісні якості, що дозволять їм максимально реалізувати наявні творчі здібності, активність, ініціативність; 3) відкритість, що надає художньо-трудова траєкторії не лише і не стільки характеру планування дій та їх результату, скільки характеру творчого процесу; 4) кінцева позиція траєкторії – фіксується заздалегідь запрограмований результат і його конкретний адресат; складається план (програма) руху за індивідуальною траєкторією, що завершується рефлексією й оцінкою результату реалізації цієї програми.

Обґрунтований вище комплекс педагогічних умов, що реалізуються в художньо-трудовій діяльності, забезпечує динамічність процесу формування творчої ініціативи учня.

Для забезпечення повноти представлення проекрованої педагогічної системи формування творчої ініціативи учня в художньо-трудовій діяльності та розкриття її внутрішньої цілісності було використано закон поетапного формування системи, викоистовуючи який виділяємо такі етапи формування творчої ініціативи учня у процесі вивчення українського писанкового розпису на уроках трудового навчання: 1) цільовий етап, що передбачає вивчення мотиваційної основи діяльності учня, проведення діагностичних процедур з наступним вибудовуванням індивідуальних освітніх маршрутів; 2) організаційно-діяльнісний етап, спрямований на моделювання творчої художньо-трудової діяльності учнів; 3) *результативно-рефлексивний* етап, що фіксує міру наближення до певного рівня сформованості творчої ініціативи учня у межах означеного часового відрізка та планування перспективних ліній.

При проходженні цих етапів необхідно: 1) виявити та сформувані мотиви і потреби; увести учнів у методологічний та ціннісно-орієнтаційний простір пізнавальної діяльності (етнографічний, культурологічний, мистецтвознавчий тощо); 2) синтезувати теоретичні знання і практичні вміння при моделюванні конкретних фрагментів художньо-трудової діяльності у галузі писанкарства; 3) трансформувати теоретичні знання у конкретних проектних ідей (передовсім орнаментальних) і технологіях писанкового розпису.

Оскільки якісною характеристикою кожного етапу виступає результат (рівень сформованості творчої ініціативи учня), то, враховуючи «принцип маятника», що полягає в дихотомічному обмеженні різноманітних уявлень про явище з виділенням меж максимального, середнього і мінімального проявів стану досліджуваного явища, нами виділено низький, допустимий і високий рівні сформованості творчої ініціативи учнів.

Візуальне зображення моделі системи формування творчої ініціативи учня у процесі художньо-трудової діяльності у загальноосвітньому навчальному закладі представлено на рис. 1.

Отже, вище викладене дозволяє зробити такі висновки.

По-перше, система формування творчої ініціативи учня в художньо-трудовій діяльності – це результат взаємодії двох взаємозв'язаних і взаємозумовлених підсистем: перша – формування творчої ініціативи учня; друга – творча художньо-трудова діяльність.

По-друге, механізм взаємодії (включення учня у розв'язання емоційно-педагогічних ситуацій, що передбачає міжособистісну взаємодію суб'єктів навчання; стимулювання виходу учня в рефлексивну позицію, яка розширює можливість усвідомлення себе суб'єктом творчої діяльності; проектування та реалізація індивідуальної творчої художньо-трудової траєкторії учня; управління, що реалізуються суб'єктом – учителем технологій у процесі співпраці зі суб'єктом формування – учнем), який сприяє переходу зовнішньої діяльності у внутрішню (фантазія, уява), забезпечує взаємовплив підсистем, які перебувають у стійких взаємовідносинах й об'єднані в єдину цілісну структуру. При цьому, підсистеми стають автономними, а продуктивність системи, в цілому, визначається їх якісним функціонуванням. Результати теоретичного аналізу дають підстави стверджувати, що комплексна реалізація педагогічних умов дозволяє досягти перетворення таких типів взаємодії, як постійна взаємодія, взаємопроникнення, проективний зв'язок.

Використані літературні джерела

1. *Блауберг И. В.* Становление и сущность системного подхода [Текст] / И. В. Блауберг, Э. Г. Юдин. – М.: Наука, 1973. – 271 с.
2. *Білуха М. Т.* Методологія наукових досліджень: підручник [Текст] / М. Т. Білуха. – К.: АБУ, 2002. – 480 с.
3. *Боно Э.* Рождение новой идеи: О нешаблонном мышлении [Текст] / Эдвард де Боно; пер. с англ. под общ. ред. О. К. Тихомирова. – М.: Прогресс, 1976. – 143 с.
4. *Изард К.* Эмоции человека [Текст] / К. Изард; пер. с англ. – М.: Изд. МГУ, 1980. – 440 с.

5. Наукові і освітянські методології та практики : монографія [Текст] / Ред. кол. : В. П. Андрущенко, В. А. Рижко, С. Б. Кримський [та ін.] – К. : ЦГО НАН України, 2003. – 763 с.
6. *Разумовский В. Г.* Развитие творческих способностей учащихся в процессе обучения физике [Текст] / В.Г. Разумовский. – М.: Просвещение, 1975. – 272 с.
7. *Фіцула М. М.* Педагогіка: посібник [Текст] / М. М. Фіцула. – К.: Академія, 2000. – 542 с.

Bibliography

1. *Blauberg I. V.* Stanovlenie i suschnost sistemnogo podhoda [Text] / I. V. Blauberg, E. G. Yudin. – М.: Nauka, 1973. – 271 s.
2. *Bilukha M. T.* Metodolohiya naukovykh doslidzhen': pidruchnyk [Text] / M. T. Bilukha. – К.: ABU, 2002. – 480 s.
3. *Bono E.* Rozhdenie novoy idei: O neshablennom myshlenii [Текст] / Edvard de Bono; per. s angl. pod obsch. red. O. K. Tihomirova. – М.: Progress, 1976. – 143 s.
4. *Izard K.* Emotsii cheloveka [Text] / K. Izard; per. s angl. – М.: Izd. MGU, 1980. – 440 s.
5. Naukovi i osvityans'ki metodolohiyi ta praktyky : monohrafiya [Text] / Red. kol. : V. P. Andrushchenko, V. A. Ryzhko, S. B. Kryms'kyu [ta in.] – К. : TS-HO NAN Ukrayiny, 2003. – 763 s.
6. *Razumovskyy V. H.* Razvytye tvorcheskykh sposobnostey uchashchyksya v protsesse obuchenyya fizyke [Text] / V. H. Razumovskyy. – М.: Prosveshchenye, 1975. – 272 s.
7. *Fitsula M. M.* Pedahohika: posibnyk [Text] / M. M. Fitsula. – К.: Akademiya, 2000. – 542 s.

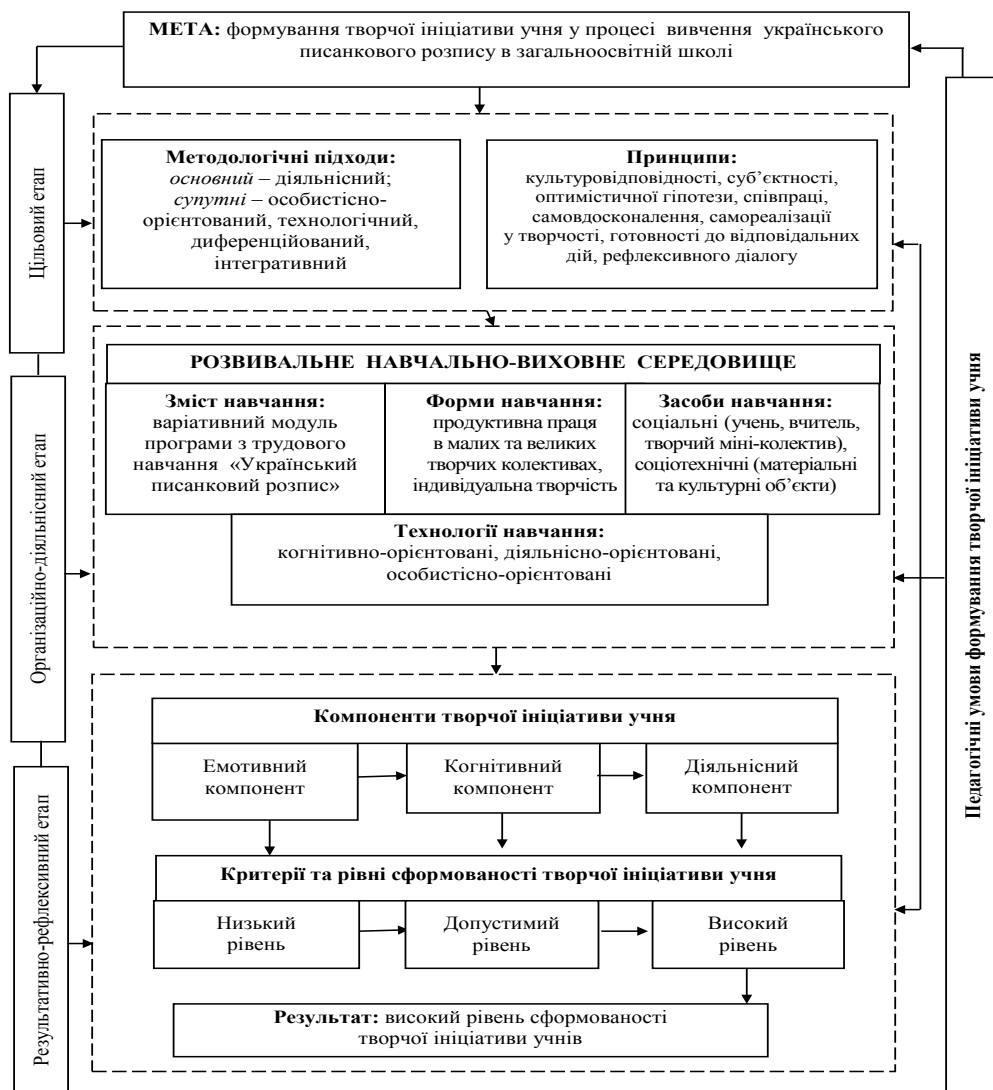

Рис. 1. Модель системи формування творчої ініціативи учня у процесі вивчення писанкового розпису